

Zadośćuczynienie za śmierć osoby bliskiej

Magdalena Karolak

Asystentka w Katedrze Prawa i Postępowania Cywilnego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Aplikantka radcowska przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Toruniu. Swoje zainteresowania skupia wokół prawa zobowiązań, zwłaszcza odpowiedzialności odszkodowawczej, a także prawa własności przemysłowej oraz prawa nieuczciwej konkurencji

✉ m.karolak@umk.pl

<https://orcid.org/0000-0003-2899-3131>

Compensation for Non-Monetary Damage such as the Death of a Close Relative

The article deals with a matter of the redress for damage awarded due to the death of a close person. This paper provides a general overview of “the deceased person” term and entitled person to make a claim – “the close person” term. The text aims to briefly explain the available legal resources as well as the amounts typically awarded in such cases. Under the Polish Civil Code, the article 446 § 4 is the basis of a claim. The author describes conditions for an application and functions of the provision. The most important is that the bereavement damages depend on size and intensity of the negative impact in the entitled person’s mental and emotional sphere. Compensation seeks to alleviate the pain after the loss of a close relative. The author also emphasizes the need for amendment in the Polish legislation and presents de lege ferenda postulates.

Słowa kluczowe: zadośćuczynienie, śmierć osoby bliskiej, osoba najbliższa, pośrednio poszkodowany, szkoda niemajątkowa

Key words: compensation, non-monetary damage, indirectly injured person, the death of a close person, bereavement damages

<https://doi.org/10.32082/fp.v5i55.244>

1. Wstęp

Zagadnienie zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby bliskiej jest przedmiotem wzrastającej wciąż liczby orzeczeń sądowych oraz piśmiennictwa, co świadczy o aktualności omawianej problematyki. Analizując bogate orzecznictwo sądów powszechnych i Sądu Najwyższego w przedmiotowym zakresie, należy zauważyć, że na tle poszczególnych

spraw pojawia się wiele zagadnień prawnych wymagających szerszego omówienia. Wydawać by się mogło, że wszelkie problemy, jakie mogły ukonstytuować się na gruncie komentowanego przepisu, zostały już wielokrotnie poruszone i dogłębnie objaśnione. Z uwagi na niesłabnące zainteresowanie omawianą problematyką niezbędne wydaje się jednak dokonanie ponownej analizy komentowanego przepisu, wskazania

kierunków orzeczniczych oraz podsumowania dotychczasowych rozstrzygnięć w tym zakresie.

Na wstępie należy wskazać, że zagadnienie zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej uregulowane jest w art. 446 § 4 Ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (dalej: k.c.)¹. Ustawodawca zdecydował się wprowadzić komentowany przepis do k.c., by zwiększyć ochronę ofiar wypadków komunikacyjnych, otoczyć opieką osoby tzw. pośrednio poszkodowane, w stosunku do których działanie sprawcze nie było bezpośrednio wymierzone², dostrzegając społeczną potrzebę w tym zakresie³. Zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c. stanowi więc w swym założeniu odpowiednią sumę pieniężną służącą kompensacji szkody o charakterze niemajątkowym, tj. krzywdy, która przejawia się w cierpieniach psychicznych i fizycznych powstałych po stracie osoby najbliższej (poczucie tęsknoty, osamotnienia, żal, smutek, pustka, rozpacz itd.). Krzywda powinna pozostawać w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem, z którym ustawa łączy odpowiedzialność odszkodowawczą (np. wypadek komunikacyjny, błąd medyczny, ruch przedsiębiorstwa itd., czego następstwem jest śmierć osoby najbliższej)⁴. Podmiotem zobowiązanym do kompensacji krzywdy będzie ten, który ponosi odpowiedzialność cywilną za śmierć bezpośrednio poszkodowanego.

W polskim prawie cywilnym zadośćuczynienie uregulowane jest z uwzględnieniem trzech zasad. Po pierwsze, może być przyznane jedynie w wypadkach wyraźnie w ustawie przewidzianych: w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia (art. 444 § 1 w zw. art. 445 § 1 k.c.), w wypadku pozbawienia wolności, skłonienia za pomocą podstępem, gwałtu

lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному (art. 445 § 2 k.c.), w razie naruszenia dóbr osobistych (art. 448 w zw. z art. 24 k.c.), wreszcie w razie śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.).

Po drugie, zasądzenie zadośćuczynienia możliwe jest tylko w ramach reżimu odpowiedzialności deliktowej. Kompensacja na podstawie art. 446 § 4 k.c. może być przyznana w przypadku wszystkich zasad odpowiedzialności (winy, ryzyka, słuszności). *A contrario* nie jest możliwe przyznanie zadośćuczynienia na podstawie odpowiedzialności kontraktowej. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, kiedy szkoda niemajątkowa po stracie osoby najbliższej będzie spowodowana wcześniejszym niewykonaniem bądź nienależytym wykonaniem zobowiązania (np. umowy zawartej z lekarzem dotyczącej zabiegu chirurgicznego, którego wadliwe wykonanie doprowadziło do śmierci); zastosowanie art. 446 § 4 k.c. jest więc możliwe w sytuacji zbiegu roszczeń⁵.

Po trzecie zaś przyznanie zadośćuczynienia nie jest obligatoryjne. Ustawodawca w art. 446 § 4 k.c. posługuje się zwrotem „może przyznać”, co wskazuje na fakultatywność zadośćuczynienia pieniężnego. Oznacza to, że kompensacja szkody niemajątkowej wskutek śmierci osoby najbliższej zależy od uznania i oceny sądu, który ma w tym względzie pewien luz decyzyjny. Nie należy jednak utożsamiać tego z dowolnością przyznania zadośćuczynienia. Sąd powinien oprzeć się na całokształcie okoliczności danej sprawy, a odmowa kompensacji powinna być oparta na obiektywnych, weryfikowalnych przesłankach, szczególnie umotywowanych w uzasadnieniu orzeczenia (np. z uwagi na znikomym rozmiar krzywdy)⁶.

„Zarówno w orzecznictwie sądowym, jak i w doktrynie podkreśla się, że zadośćuczynienie ma przyczynić się do powetowania poczucia krzywdy poszkodowanego, dzięki satysfakcji płynącej z możliwości dysponowania środkami finansowymi uzyskanymi od osoby

1 Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2018 poz. 1025 ze zm.

2 Nad pojęciem osoby pośrednio poszkodowanej w kontekście art. 446 k.c. rozważa m.in. SA w Lublinie w wyroku z 4 października 2012 r., I ACA 487/12, LEX nr 1237241.

3 Zob. Uzasadnienie projektu ustawy z 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 116 poz. 731, s. 9 i n., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/81>, 18.02.2020 (dalej: ustawa zmieniająca).

4 Zob. J. Szczechowicz, *Odpowiedzialność cywilna posiadacza mechanicznego środka komunikacji za szkody wyrządzone w ruchu lądowym*, Olsztyn 2013, s. 207.

5 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz do art. 446 (w:) M. Habdas, M. Frasz (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, t. 3, Warszawa 2018, s. 696.

6 Zob. J. Szczechowicz, *Odpowiedzialność cywilna...*, dz. cyt., s. 209. Zob. także Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2016, s. 275.

odpowiedzialnej za krzywdę – w tym przypadku za śmierć osoby bliskiej⁷. Celem art. 446 § 4 k.c. jest złagodzenie cierpienia psychicznego wywołanego śmiercią osoby najbliższej i pomoc pokrzywdzonemu w dostosowaniu się do zmienionej w związku z tym jego sytuacji⁸. Zadośćuczynienie pieniężne pełni więc przede wszystkim funkcję kompensacyjną, której istotą jest wyrównanie poniesionego uszczerbku⁹. Kompensacyjna funkcja przejawia się w tym, że zasądzona kwota pieniężna dostarcza pewnej przyjemności, satysfakcji; prowadzi do złagodzenia przykrych doznań, przywróceniu radości życia¹⁰. Chodzi bowiem o „(...) poprawienie bytu materialnego poszkodowanego, stworzenie mu możliwości szerszego zaspokajania potrzeb osobistych, a tym samym złagodzenia skutków wyrządzonej mu szkody niemajątkowej. Skutek ten da się oczywiście osiągnąć tylko drogą pośrednią, przybliżoną, a nie przez dosłowne zrealizowanie zasady *restitutio in integrum*”¹¹.

2. Pojęcie zmarłego, pojęcie najbliższego członka rodziny

Prawnie relewantne dla omawianej problematyki jest pojęcie osoby zmarłej na gruncie art. 446 § 4 k.c. Ma to istotne znaczenie z uwagi na możliwość domagania się zadośćuczynienia w przypadku śmierci dziecka przed

jego urodzeniem¹². W przeważającym zakresie orzecznictwo stoi na stanowisku, że zmarłym jest osoba, która żyła albo była zdolna do samodzielnego życia¹³. W związku z tym, by domagać się zadośćuczynienia za śmierć dziecka przed jego urodzeniem, należy przyjąć, że dziecko takie w chwili śmierci posiadało zdolność do samodzielnego egzystencji poza organizmem matki. Z drugiej jednak strony uzależnienie oceny prawnej skutków śmierci dziecka w fazie prenatalnej od zdolności samodzielnego przeżycia poza organizmem matki może nie wydawać się do końca zasadne. Za zmarłego można uznać każdą istotę ludzką pozbawioną życia¹⁴. Brak zdolności do samodzielnego życia może dotyczyć nie tylko dziecka, ale także osoby dorosłej, która np. wskutek choroby musi być podtrzymywana przy życiu za pomocą aparatury medycznej¹⁵. Rozważania nad pojęciem osoby zmarłej w kontekście art. 446 § 4 k.c. stanowią w doktrynie i literaturze przedmiot wciąż żywej dyskusji¹⁶. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na pogłębioną analizę tego zagadnienia. Zdaniem Moniki Wałachowskiej za zmarłą należy uznać „osobę”, która żyła, choć przez chwilę, a tym samym nabyła zdolność prawną¹⁷, co w kontekście

7 Zob. J. Zych, *Dochodzenie zadośćuczynienia w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2016, s. 108.

8 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych*, Warszawa 2014, s. 280.

9 Istotę zadośćuczynienia i jego funkcji trafnie opisuje (choć na gruncie prawa autorskiego, co jednak pozostaje aktualne także w odniesieniu do omawianej problematyki) M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkody niemajątkowej w razie naruszenia autorskich praw osobistych – uwagi de lege lata i de lege ferenda* (w:) P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 456.

10 Zob. A. Śmieja, *Funkcje zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę* (w:) P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet...*, dz. cyt., s. 1081.

11 Zob. Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956, s. 143.

12 Zob. M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SN z 9 marca 2012 r., I CSK 282/11*, „Przegląd Sądowy” 2013, nr 1, poz. 108–113, gdzie autor rozważa nad podstawą prawną zadośćuczynienia dla rodziców za krzywdę poniesioną ze względu na śmierć dziecka przed jego urodzeniem.

13 Zob. m.in. wyrok SA w Rzeszowie z 25 października 2012 r., I ACa 352/12, LEX nr 1307480; wyrok SN z 26 listopada 2014 r., III CSK 307/13, OSNC z 2015 r., nr 12, poz. 147, LEX nr 1544410; wyrok SN z 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, OSNC z 2016 r., nr 4, poz. 45, LEX nr 1781848.

14 Zob. P. Sobolewski, *Komentarz do art. 446 (w:) K. Osajda (red.), Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2018, Legalis nr 1114325, pkt 55.

15 Tamże.

16 Zob. M. Zieliński, *Kwalifikacja więzi rodzinnej jako dobra osobistego a problem kumulacji roszczeń z art. 446 § 4 k.c. i art. 448 k.c.* (w:) M. Zieliński (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, t. 5, Warszawa 2017, s. 37.

17 M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 380.

niniejszych rozważań wydaje się stanowiskiem, którego słuszność należy podzielić.

Podstawową kwestią odnoszącą się do przedmiotowej tematyki jest pojęcie najbliższego członka rodziny. Próżno szukać definicji legalnej w k.c. czy k.r.o.¹⁸ Nawet Konstytucja RP¹⁹, chociaż wielokrot-

daną osobę za najbliższego członka rodziny²². Nie ulega wątpliwości, że do kręgu takich osób zaliczyć można małżonka, dzieci, rodziców. Natomiast biorąc pod uwagę okoliczności konkretnej sprawy, za osobę najbliższą można uznać np. narzeczoną/narzeczonego²³; nawet np. macochę, jeżeli tylko stosunki

Pojęcie najbliższego członka rodziny należy wyklądać szeroko. Pokrewieństwo nie stanowi podstawowego ani też wyłącznego kryterium przynależności do rodziny.

nie odnosi się do rodziny i związanych z nią wartości (m.in. w art. 18, art. 41, art. 71), w żaden sposób nie definiuje ani pojęcia samej rodziny, ani kręgu osób do niej należących. Pojęcie najbliższego członka rodziny należy wyklądać szeroko. Pokrewieństwo nie stanowi bowiem podstawowego ani też wyłącznego kryterium przynależności do rodziny. Decydujące jest natomiast poczucie bliskości i wspólności, osobistej i gospodarczej, a to może wynikać nie tylko z pokrewieństwa. Do kręgu najbliższych członków rodziny zaliczyć można więc także osoby spoza kręgu osób połączonych więzami krwi²⁰. O tym, kto jest najbliższym członkiem rodziny, decyduje faktyczny układ stosunków pomiędzy określonymi osobami, silna i pozytywna więź emocjonalna, a nie formalna kolejność pokrewieństwa²¹. Prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego, istnienie pewnej wspólnoty natury gospodarczej, ekonomicznej, ale przede wszystkim uczuciowej, podtrzymywanej przez te osoby, może stanowić czynnik decydujący przy ocenie, czy w okolicznościach konkretnej sprawy można uznać

łączące ją z pasierbem są szczególnie bliskie i pozytywnie oceniane w świetle zasad współżycia społecznego²⁴ (np. gdy macocha wychowuje pasierba już od jego najmłodszych lat i traktuje go jak własne dziecko, otaczając opieką i miłością). Najbliższym członkiem rodziny może być także przyrodnie rodzeństwo. Co więcej, za najbliższego członka rodziny może być uznana także konkubina/konkubent, przy czym nie powinna mieć znaczenia orientacja seksualna osób żyjących w konkubinacie²⁵. Można również zaryzykować stwierdzenie, że przy ustalaniu istnienia więzi łączącej osoby domagającej się zadośćuczynienia ze zmarłym, a także jej intensywności, nie należy brać pod uwagę okoliczności zamieszkiwania bądź niezamieszkiwania pod jednym dachem. Co prawda można uznać, że co do zasady utrata osoby bliskiej, będącej domownikiem, z reguły świadczy o większym rozmiarze doznanej krzywdy przez innych domowników z uwagi na szczególne więzi osobiste uwarunkowane faktem wspólnego zamieszkiwania²⁶. Nato-

18 Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U. 2019 poz. 2086 ze zm.

19 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.

20 Zob. wyrok SN z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, LEX nr 150318.

21 Zob. wyrok SA w Łodzi z 30 marca 2017 r., I ACa 1272/16, LEX nr 2282403.

22 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 699.

23 Tak SA w Gdańsku w wyroku z 13 listopada 2012 r., V ACa 849/12, LEX nr 1313253.

24 Zob. J. Zych, *Dochodzenie zadośćuczynienia...*, dz. cyt., s. 108–109.

25 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 699. Zob. także K. Kwiatkowski, *Nie tylko krewni zmarłego mogą liczyć na zadośćuczynienie*, LEX/el. 2017.

26 Na to zwrócił uwagę SA w Warszawie w wyroku z 5 kwietnia 2018 r., V ACa 344/17, Legalis nr 1772417.

miast wydaje się, że nie może stanowić to okoliczności przeważającej, szczególnie w sytuacji rozwijającego się społeczeństwa, kiedy to coraz częściej model domu wielopokoleniowego przestaje obowiązywać.

Uwzględniając przeprowadzoną przez Józefa Zycha²⁷ analizę orzecznictwa sądowego z lat 2012–2016 w sprawach o zadośćuczynienie za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej, za najbliższych członków rodziny sądy uznają przede wszystkim: małżonków, rodziców, dzieci, rodzeństwo, dziadków, wnuków, konkubentów, narzeczonych, dzieci konkubiny lub konkubenta; czasami nawet kolegów, jeżeli tylko łączyły ich szczególne, wyjątkowe więzi przyjaźni i wzajemnego wspierania się. Nie można jednak, bez uwzględnienia okoliczności konkretnej sprawy, z góry przesądzać, kogo należy uznać za najbliższego członka rodziny, a jakie osoby pozostawić w sferze cienia semantycznego tegoż pojęcia. Tego rodzaju rozstrzygnięcie podejmuje każdorazowo sąd w odniesieniu do uwarunkowań konkretnej sprawy.

3. Ewolucja art. 446 § 4 k.c. Wiąż rodzinna jako dobro osobiste?

Nie sposób omawiać problematyki art. 446 § 4 k.c. bez sięgnięcia do historii regulacji. Tego rodzaju przepis nie stanowi bowiem w polskim prawie cywilnym żadnego *novum*²⁸. Początkowo art. 166 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (dalej: k.z.)²⁹, wzorowany na prawie szwajcarskim i orzecznictwie francuskim, stanowił, że w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Artykuł 446 § 4 k.c. jest więc reminiscencją dawnej regulacji. Jednakże obecnie obowiązujący przepis wyłącza, przewidzianą we wcześniejszym art. 166 k.z., możliwość alternatywnego

zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej – bądź na rzecz najbliższych członków rodziny zmarłego, bądź też na rzecz instytucji przez nich wskazanej. Obecnie art. 446 § 4 k.c. ma charakter węższy, tj. zadośćuczynienie można przyznać tylko najbliższym członkom rodziny zmarłego. Wydaje się, że odpowiednia suma pieniężna przyznana na rzecz wskazanej przez uprawnionego instytucji może przynieść wystarczającą satysfakcję, będącą elementem szeroko pojętej kompensacji poniesionej krzywdy³⁰. Pozostawienie alternatywnego wyboru osobie poszkodowanej wydaje się *de lege ferenda* korzystnym rozwiązaniem³¹.

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Sąd Najwyższy stał początkowo na stanowisku, że instytucja zadośćuczynienia, służąca złagodzeniu bólu po stracie osoby najbliższej drogą korzyści pieniężnych, jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego³². Z czasem pojawiła się możliwość kompensacji szkody niemajątkowej, ale tylko wtedy, gdy ściśle wiązała się ze szkodą majątkową³³. Komponenty majątkowe związane ze

30 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkody niemajątkowej...*, dz. cyt., s. 456.

31 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 281.

32 Zob. Uchwałę Składu Siedmiu Sędziów SN – zasada prawna – z 15 grudnia 1951 r., C 15/51, OSNCK z 1953 r., nr 1, poz. 3, LEX nr 117056, w której SN orzekł, że „(...) wynagrodzenie krzywdy moralnej przez środki materialne zmierzające może jedynie do pewnego zrównoważenia doznanej przez pokrzywdzonego przykrości zadowoleniem, jakiego dostarczy mu zasądzona z tytułu zadośćuczynienia kwota pieniężna. Kwota ta może stanowić źródło powstania lub powiększenia majątku pokrzywdzonego bądź też być przeznaczona na nabycie przedmiotów osobistego użytku lub wprost na zwiększenie bezpośredniej konsumpcji osoby, która doznała krzywdy moralnej. (...) Poczucie socjalistycznej moralności razi natomiast myśl o możliwości wyrównywania przykrości doznanej przez śmierć drogiej osoby zwiększonymi wydatkami konsumpcyjnymi”. Zob. także G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2011, s. 214–215; M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 268; M. Zieliński (red.), *Studia i analizy...*, dz. cyt., s. 40; zob. także uzasadnienie projektu ustawy zmieniającej, s. 10.

33 Zob. Uchwałę SN z 29 stycznia 1957 r., I CO 37/56, LEX nr 118891, w którym SN przyjął, że roszczenie o zadośćuczynienie

27 J. Zych, *Zadośćuczynienie. Komu? Kiedy? Ile?*, Ząbki 2017, s. 176–177.

28 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 266 i n.

29 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz.U. 1933 nr 82, poz. 598.

śmiercią osoby najbliższej zaczęły więc odgrywać pierwszoplanową rolę względem aspektów niemajątkowych. W istocie zadośćuczynienie nie mogło wynagradzać doznanego bólu i smutku, lecz szeroko pojętego pogorszenia sytuacji życiowej uprawnionego, a więc służyło *de facto* kompensacji szkody majątkowej³⁴. Instytucja zadośćuczynienia początkowo nie miała w k.c. z 1964 r. swojego odpowiednika. Artykuł 446 § 3 k.c. uznawano za wystarczającą podstawę kompensacji szkody majątkowej i niekiedy związanej z nią krzywdy. „(...) dopuszczano niejako pośrednią kompensację krzywdy, jeśli pewne ujemne następstwa śmierci osoby bliskiej o charakterze niemajątkowym wpłynęły na ogólne pogorszenie sytuacji życiowej, powodując, że rozmiar tego pogorszenia był *in casu* znaczny”³⁵. Uznawano, że rozmiar doznanego wstrząsu psychicznego lub innych niekorzystnych zmian w stanie zdrowia powinny być tego rodzaju, by uzasadniały przyjęcie znacznego pogorszenia sytuacji życiowej, np. jeżeli członek rodziny doznał na skutek silnego wstrząsu psychicznego spowodowanego tragiczną śmiercią osoby najbliższej znaczących zmian w stanie zdrowia (pociągających za sobą także konieczność kosztownego leczenia), zachodziły wówczas przesłanki do zasądzenia na jego rzecz odszkodowania przewidzianego w art. 446 § 3 k.c.³⁶ Można wobec tego uznać, że wykładnia art. 446 § 3 k.c. była zbyt rozszerzająca,

jako że zakresem przepisu art. 446 § 3 k.c. obejmowano uszczerbki o charakterze mieszanym.

Ewolucja prawa, a także reakcja na oczekiwania społeczne związane z kompensacją cierpienia po stracie osoby najbliższej, doprowadziła w 2008 r. do nowelizacji art. 446 k.c. i dodania § 4, wzorem dawnego art. 166 k.z. Zmiana weszła w życie 3 sierpnia 2008 r. Sam rzecznik praw obywatelskich w wystąpieniu z 17 października 2006 r. skierowanym do ministra sprawiedliwości uznał, że takie rozwiązanie jest pożądane; co więcej, skoro zasądzenie zadośćuczynienia możliwe jest wskutek naruszenia dóbr osobistych (art. 24 k.c., 448 k.c.), to tym bardziej wprowadzenie takiej regulacji uzasadnia śmierć najbliższego członka rodziny³⁷.

Po wejściu w życie nowelizacji art. 446 k.c. pojawił się jednak problem, jaki przepis stanowi podstawę kompensacji krzywdy za śmierć najbliższego członka rodziny doznanej przed 3 sierpnia 2008 r. W uchwale z 22 października 2010 r.³⁸ Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że spowodowanie śmierci człowieka przez osobę trzecią stanowi naruszenie dobra osobistego najbliższych członków rodziny zmarłego w postaci niezakłóconego funkcjonowania rodziny, uczucia miłości rodzinnej, prawa do życia rodzinnego, więzi rodzinnej. Konsekwencją takiego stanowiska była możliwość uznania za podstawę ochrony art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c.³⁹ Co istotne, przed nowelizacją z 2008 r. więzi rodzinnych nie uznawano za dobro osobiste. Wydaje się, że stanowi to w istocie tworzenie z obowiązujących ówczesnie przepisów nieobowiązujących wtedy norm prawnych, przez których pryzmat mają być oceniane stany rzeczy sprzed dnia wejścia w życie ustawy wprowadzającej art. 446 § 4 k.c., a to dla „(...) zamaskowania retroaktywnej wykładni art. 446 § 4 k.c., która z kolei motywowana była źle pojętą litością”⁴⁰. Podzielić należy w tym zakresie stanowisko wyrażone przez Macieja Naworskiego, który – dokonując wykładni gramatycznej, systemowej, celowościowej i historycznej – sformułował następu-

nienie za krzywdę moralną na podstawie art. 166 k.z. nie może być uwzględnione, gdy krzywda ta polega wyłącznie na cierpieniu z powodu utraty osoby najbliższej, a nie łączy się natomiast z pogorszeniem sytuacji życiowej uprawnionego.

34 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 268–269. Zob. także G. Bieniek (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania, część ogólna*, t. 3, Warszawa 2018, s. 1082. Zob. także Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne...*, dz. cyt., s. 163–183, gdzie autor szczegółowo omawia proces kształtowania się instytucji zadośćuczynienia w PRL.

35 M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 275. Zob. także G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna...*, dz. cyt., s. 214.

36 Zob. wyrok SN z 8 maja 1969 r., II CR 114/69, OSNC z 1970 r., nr 7–8, poz. 129, LEX nr 1037. Zob. także M. Zieliński (red.), *Studia i analizy...*, dz. cyt., s. 41; P. Bucoń, *Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego*, Warszawa 2008, s. 209–210.

37 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 277.

38 Uchwała SN z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, LEX nr 604152.

39 Zob. M. Zieliński (red.), *Studia i analizy...*, dz. cyt., s. 43–44.

40 Tamże, s. 45.

jące wnioski⁴¹. Po pierwsze, przepis art. 446 § 4 k.c. stanowi samodzielną i wyłączną podstawę dochodzenia wymienionych w nim roszczeń. Nie mają one nic wspólnego z roszczeniami o ochronę dóbr osobistych, którym poświęcone są art. 448 i art. 445 § 1 k.c. Gdyby bowiem za podstawę roszczenia o zadośćuczynienie za śmierć osoby bliskiej przyjął art. 24 w zw. z art. 448 k.c., wprowadzenie nowego przepisu byłoby zbędne i stanowiłoby *superfluum*. Samo umiejscowienie przepisu (po art. 446 § 1 – § 3 k.c.) potwierdza odrębny charakter roszczeń, których dotyczy. Przepisy, w których sąsiedztwie znajduje się art. 446 § 1 k.c., służą naprawieniu szkód, które ponoszą inne osoby niż ta, która doznała uszczerbku lub rozstroju zdrowia i zmarła; nie wynikają z naruszenia dóbr osobistych i bynajmniej renta czy zwrot kosztów pogrzebu nie służą ochronie dóbr tego rodzaju⁴². Zgodnie z najczęściej cytowaną w piśmiennictwie definicją dobra osobiste to wartości niemajątkowe, związane z osobowością człowieka, akceptowane powszechnie w danym społeczeństwie lub uznane przez system prawny wartości obejmujące fizyczną i psychiczną integralność ludzką, indywidualność, godność i pozycję człowieka w społeczeństwie stanowiące przesłanki jego samorealizacji⁴³. Trudno więc zgodzić się ze stwierdzeniem, że obejmują także sferę interakcji z innymi osobami, a zwłaszcza kierowane ku nim emocje, uwzględniając przy tym obowiązujące na gruncie polskiego prawa obiektywne ujęcie dóbr osobistych⁴⁴. Co więcej, skoro przepisy

k.c. przed dniem 3 sierpnia 2008 r. nie przewidywały wyraźnej regulacji prawnej umożliwiającej konstruowanie roszczenia o zadośćuczynienie dla najbliższych osoby zmarłej, to nie jest dopuszczalne zasądzenie go na podstawie art. 23 i art. 24 w zw. z art. 448 k.c. Krótko mówiąc, z uwagi na brak podstawy prawnej roszczenie to zwyczajnie nie przysługiwało, a zabieg odwołania się do konstrukcji dobra osobistego, jakkolwiek natury prospołecznej, był jednak zbędny.

kontynuowanie więzi rodzinnej. Stanowisko to uznawane było nawet za ugruntowane w orzecznictwie (zob. m.in. wyrok SN z 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, LEX nr 2329480; wyrok SN z 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, LEX nr 2515739; wyrok SA w Katowicach z 5 grudnia 2018 r., III APa 46/18, LEX nr 2691467; wyrok SA w Białymstoku z 12 czerwca 2019 r., I ACa 187/19, LEX nr 2716963). Wydaje się jednak, że zaliczenie więzi rodzinnej do katalogu dóbr osobistych nie jest zasadne. Zwrócił na to uwagę Sąd Najwyższy w Uchwale z 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, LEX nr 2729318, podkreślając, że taka kwalifikacja podważa sens wprowadzenia art. 446 § 4 k.c., samą konstrukcję dobra osobistego, a także założenia prawa deliktów, że kompensacja uszczerbków osób pośrednio poszkodowanych jest dopuszczalna na zasadzie wyjątku w przypadkach i w postaci wyraźnie określonej przez ustawodawcę. Dobra osobiste wykazują ścisły związek z człowiekiem – tak rozumiany osobisty charakter dobra nie może być refleksem dynamicznej relacji międzyludzkiej. Rozszerzanie w ten sposób katalogu dóbr osobistych wkracza na pole zastrzeżone dla demokratycznie legitymowanego ustawodawcy, który zdecydował, by w ogóle kompensować krzywdy osób bliskich zmarłych poszkodowanego. Zdaniem SN utożsamienie sytuacji osoby chorej z osobą zmarłą i kwalifikowanie tej sytuacji jako źródła szkody niemajątkowej dla osoby trzeciej rodziłoby liczne nieaprobowane przez ustawodawcę konsekwencje systemowe. Zob. uzasadnienie prawne przywołanej uchwały. Zob. także T. Mróz (red.), *Zobowiązania*, Warszawa 2016, s. 225; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna...*, dz. cyt., s. 216. Zaaprobowanie stanowiska uznającego więź rodzinną za dobro osobiste mogłoby doprowadzić do sztucznego poszerzenia katalogu o inne „dobra osobiste”, przykładowo w postaci prawa do uczuć i do zainteresowania ze strony ojca (zob. m.in. wyrok SA w Katowicach z 15 maja 2015 r., I ACa 131/15, LEX nr 1747245). Zob. także B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenie dóbr*, Warszawa 2013, LEX, rozdział III 4.2, w którym autor za dobro osobiste uznaje życie i zdrowie najbliższych członków rodziny.

41 M. Naworski, *Zadośćuczynienie za śmierć osoby najbliższej, do której doszło na skutek zdarzenia mającego miejsce przed dniem 3.8.2008 r.*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 11, s. 562 i n.

42 Tamże, s. 563–564.

43 Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 157.

44 Zob. M. Naworski, *Zadośćuczynienie za śmierć...*, dz. cyt., s. 562. Z uwagi na ograniczony zakres rozważań problematyka więzi rodzinnej jako dobra osobistego pozostaje poza ich zakresem. Warto jednak zwrócić uwagę, że koncepcja ta znalazła swoje zastosowanie nie tylko w odniesieniu do kompensacji krzywdy, którą poniosły osoby najbliższe wskutek śmierci bezpośrednio poszkodowanego, ale także w odniesieniu do naprawienia szkody, którą poniosły osoby najbliższe, jeśli bezpośrednio poszkodowany doznał trwałego i ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, skutkującego np. kalectwem czy stanem wegetatywnym, uniemożliwiającego

Podsumowując, można wysnuć wniosek, że znacznie mniej kontrowersji wzbudziłyby kontynuowanie po 3 sierpnia 2008 r. dotychczasowej linii orzeczniczej, umożliwiającej uwzględnienia pewnych postaci krzywdy w ramach odszkodowania zasądanego na podstawie art. 446 § 3 k.c. „Ów zabieg nie doprowadziłby do tak radykalnej zmiany otoczenia prawnego, jaka nastąpiła na skutek przyjęcia przez Sąd Najwyższy nowej wykładni art. 448 k.c. (...) Tymczasem judykatura przyjęła trudniejszą do uzasadnienia koncepcję, której podstawową wadą jest to, że jej skutki są w praktyce takie same, jak przyznanie art. 446 § 4 k.c. mocy wstecznej (wbrew zasadom prawa międzyczasowego)”⁴⁵.

Wskazane wyżej rozważania można z całą pewnością przenieść na grunt obecnie obowiązującej regulacji. Przepis art. 446 § 4 k.c. stanowi o krzywdzie, ale nie o naruszeniu dobra osobistego. Dla potrzeby zastosowania komentowanego przepisu weryfikacji należy poddać istnienie więzi emocjonalnej, lecz w oderwaniu od konstrukcji dobra osobistego.

W obecnie obowiązującym stanie prawnym istnieją więc dwie różne podstawy kompensacji szkody za śmierć osoby najbliższej w zależności od tego, czy miejsce ma szkoda majątkowa (podstawą kompensacji będzie wówczas art. 446 § 3 k.c.), czy szkoda niemajątkowa (podstawą kompensacji będzie art. 446 § 4 k.c.). Wprowadzenie przez ustawodawcę tej szczególnej regulacji wyłącza potrzebę szerokiej interpretacji art. 446 § 3 k.c., tj. uwzględniania elementów szkody niemajątkowej w ramach odszkodowania zasądanego z tytułu istotnego pogorszenia sytuacji życiowej. Nie ma również potrzeby kreowania, dla kompensacji krzywdy najbliższych członków rodziny zmarłego, szczególnego rodzaju dobra osobistego w postaci np. więzi rodziców z dzieckiem (art. 23 i 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c.)⁴⁶.

45 J. Pokrzywniak, *Refleksje wokół zmiany orzecznictwa w odniesieniu do zadośćuczynienia za śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu najbliższego członka rodziny* (w:) M. Zieliński (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, t. 5, Warszawa 2017, s. 118.

46 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 280.

Ponadto należy wskazać, że oba roszczenia, tj. z art. 446 § 3 k.c. oraz art. 446 § 4 k.c., choć wywodzące się z tego samego zdarzenia, mają charakter rozłączny, odmienna jest bowiem ich funkcja i cel. Zasądzenie na rzecz osób najbliższych odszkodowania, o którym mowa w przepisie art. 446 § 3 k.c., oraz jego wysokość nie rzutują na istnienie i zakres uprawnień osób najbliższych do dochodzenia zadośćuczynienia⁴⁷. Należy uznać, że z powyżej wskazanych regulacji wynikają dwa odrębne roszczenia, uregulowane w odrębnych przepisach k.c. Nie można zatem domagać się tej samej kwoty z dwóch różnych tytułów. Wprawdzie zarówno w sferze faktycznej, jak i prawnej mogą się one zazębiać, jednakże mają być samodzielny⁴⁸. Przykładowo niezwykle trudne będzie rozgraniczenie uszczerbku majątkowego od niemajątkowego w sytuacji śmierci rodzica, kiedy dziecko traci oparcie i poczucie bezpieczeństwa, pomoc w organizowaniu codziennych spraw, szansę na wsparcie w przyszłości. Okoliczności te mogą bowiem stanowić podstawę zasądzenia zarówno odszkodowania, jak i zadośćuczynienia⁴⁹.

4. Kryteria ustalania wysokości zadośćuczynienia

Sama śmierć osoby najbliższej nie stanowi wystarczającej przesłanki do zasądzenia zadośćuczynienia. Niezbędne jest wykazanie związanych z tym konsekwencji w postaci cierpień psychicznych i fizycznych (ból, smutek, poczucie osamotnienia, żalu itd.). Przy czym cierpienia te nie muszą mieć charakteru trwałego, choć czas ich trwania i doniosłość determinują niewątpliwie wysokość zadośćuczynienia. Na oszacowanie „odpowiedniej” kwoty zadośćuczynienia wpływ ma głównie długotrwałość cierpień psychicznych, ich wpływ na inne dziedziny życia, osłabienie energii życiowej, intensywność więzi emocjonalnej ze zmarłym, wycofanie z życia towarzyskiego, trudności z ułożeniem życia na nowo⁵⁰. Nie ma również znacze-

47 Zob. wyrok SA w Gdańsku z 13 grudnia 2017 r., I ACa 186/17, LEX nr 2484192.

48 Zob. wyrok SA w Gdańsku z 14 marca 2017 r., V ACa 385/16, Legalis nr 1658086.

49 Zob. T. Mróz (red.), *Zobowiązania*, dz. cyt., s. 225–226.

50 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 697.

nia to, w jakich okolicznościach doszło do utraty osoby bliskiej. Istotne jest jedynie, by szkoda niemajątkowa miała charakter rzeczywisty⁵¹.

Krzywdą, w odróżnieniu od szkody majątkowej, jest niezwykle trudna do oszacowania. Udowodnienie rozmiaru uczuć czy przywiązania do zmarłej osoby za pomocą dowodów natury obiektywnej, poddających się naukowej weryfikacji, nie jest możliwe w aktual-

uprawnionego. Sąd Najwyższy skonstatował w przywołanym wyroku, że „w zamożniejszym społeczeństwie osiągnięcie celu zadośćuczynienia uzasadnia zasądzenie wyższych sum niż w społeczeństwie uboższym. Nieuwzględnienie przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia przeciętnej stopy życiowej społeczeństwa mogłoby jednak prowadzić do wzbogacenia uprawnionego”. Wysokość zadośćuczynienia nie może być

Sama śmierć osoby najbliższej nie stanowi wystarczającej przesłanki do zasądzenia zadośćuczynienia.

nym stanie wiedzy. Z tego względu rozmiar krzywdy powinien być każdorazowo badany indywidualnie w odniesieniu do każdej z pośrednio poszkodowanych osób (jako że omawiane roszczenie przysługuje każdemu z uprawnionych samodzielnie)⁵². Kwota musi być bowiem adekwatna do doznanej przez poszkodowanego krzywdy. Jak wskazuje się w orzecznictwie, indywidualizacja ta nie może jednak prowadzić do arbitralności rozstrzygnięć sądowych i niczym nieograniczonej swobody w zasądzaniu zadośćuczynienia⁵³. Wysokość zadośćuczynienia winna stanowić realną wartość ekonomiczną, adekwatną do warunków gospodarki rynkowej, a nie być jedynie symboliczną sumą pieniężną. We wcześniejszym orzecznictwie dominował pogląd, że zadośćuczynienie powinno być utrzymane w rozsądnych granicach i odpowiadające przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa. Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 7 kwietnia 2017 r.⁵⁴, ogólny poziom życia społeczeństwa, jako punkt odniesienia dla wysokości zadośćuczynienia, pozwala określić wynikające z zasądzonej sumy możliwości nabywcze

jednak nadmierna w stosunku do doznanej krzywdy⁵⁵. Kryterium przeciętnej stopy życiowej społeczeństwa należy traktować tylko jako pomocnicze, bowiem nie może pozbawić roszczenia o zadośćuczynienie jego funkcji kompensacyjnej⁵⁶. Przesłanka ta nie może eliminować innych czynników kształtujących rozmiar zadośćuczynienia⁵⁷. Słusznie wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 24 września 2019 r.⁵⁸, że obecnie powoływanie się na potrzebę utrzymania wysokości zadośćuczynienia w rozsądnych granicach, odpowiadających przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa, utraciło na znaczeniu ze względu na znaczne rozwarstwienie społeczeństwa pod względem poziomu życia i zasobności majątkowej. Wskazane kryterium można więc traktować jedynie w sposób uzupełniający. Z całą pewnością jednak należy podkreślić, że status społeczny i materialny poszkodowanego nie może wpływać na wysokość zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę i nie może wyznaczać należnej mu rekompensaty. Takie rozumienie funkcji kompensacyjnej

51 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 279.

52 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 699.

53 Zob. wyrok SA w Łodzi z 9 września 2016 r., I ACa 275/16, Legalis nr 1549598.

54 Wyrok SN z 7 kwietnia 2017 r., V CSK 448/16, LEX nr 2305923.

55 Zob. wyrok SA w Białymstoku z 22 maja 2015 r., I ACa 94/15, LEX nr 1734656.

56 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 700. Zob. także J. Zych, *Zadośćuczynienie...*, dz. cyt., s. 181.

57 Zob. wyrok SN z 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, LEX nr 1438653.

58 Wyrok SN z 24 kwietnia 2019 r., IV CSK 45/18, LEX nr 2654517.

prowadziłyby do różnicowania krzywdy w zależności od statusu materialnego poszkodowanego, co stałoby w sprzeczności z zasadą równości wobec prawa, a także powszechnym poczuciem sprawiedliwości.

Wysokość zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej powinna być „odpowiednia”, co oznacza, że nie jest możliwe wykreowanie pewnego stałego i niezmiennego miernika, który określałby, jak kwotowo doznana krzywda powinna się przekładać na konkretne sumy, bowiem zawsze to okoliczności konkretnego przypadku będą decydujące. Przepis art. 446 § 4 k.c. pozostawia sądowi orzekającemu margines uznaniowości co do wysokości zasądzanej kwoty. Zadośćuczynienie ma spełniać przede wszystkim funkcję kompensacyjną i stanowić przybliżony ekwiwalent poniesionej szkody niemajątkowej. „Na wielkość krzywdy wpływać będą przeżycia psychiczne, intensywność więzi emocjonalnej ze zmarłym, stopień bliskości, rola, jaką zmarły odgrywał w rodzinie, poczucie straty, osamotnienia, utraty oparcia, długotrwałość ich przeżywania, a nawet wiek uprawnionego czy jego sytuacja rodzinna. Uwzględnieniu podlegają także cechy osobiste powoda, a więc stopień osobistej wrażliwości czy trudności z ułożeniem sobie życia na nowo”⁵⁹. Krótko mówiąc – celem roszczenia z art. 446 § 4 k.c. jest wynagrodzenie poszkodowanemu doznanych przez niego cierpień fizycznych i psychicznych oraz ułatwienie przezwyższczenia ujemnych przeżyć.

W przypadku ustalania wysokości zadośćuczynienia za śmierć osoby najbliższej zwraca się uwagę na konieczność uwzględniania dynamicznego charakteru krzywdy spowodowanej śmiercią takiej osoby, stopnia cierpień psychicznych, ich intensywności oraz długotrwałości. Zadośćuczynienie ma charakter całościowy i obejmuje nie tylko obecne i przyszłe cierpienia, ale i te, które już zaistniały. Zadośćuczynienie służy kompensacji uszczerbku dotyczącego subiektywnej sfery osobowości, uczuciowości człowieka, w szczególności cierpienia, bólu i poczucia osamotnienia, powstałych utrudnień życiowych, konieczności zasadniczo odmiennego urządzenia sobie życia. Przy rozważaniach w zakresie wysokości należnego

zadośćuczynienia należy także uwzględnić, w jakim wieku znajdują się osoby poszkodowane i uprawnione oraz w jakich relacjach pozostawały między sobą. Inaczej bowiem należy oceniać sytuację, w której z roszczeniem o zadośćuczynienie za śmierć matki wystąpi córka, która wspólnie z matką zamieszkiwała i z którą łączyła ją szczególnie silna więź emocjonalna, a inaczej należy postrzegać sytuację, w której więzi rodzinne są zachwiane, np. gdy córka nie utrzymywała z matką kontaktu przez 10 lat. Orzecznictwo wskazuje, że należy przy szacowaniu krzywdy brać pod uwagę nie tylko wszystkie okoliczności konkretnej sprawy wpływające na rodzaj i rozmiar cierpień odczuwanych przez poszkodowanego, ale również należy baczyc, by kwota zadośćuczynienia nie stała się źródłem wzbogacenia, a dla osoby odpowiedzialnej za szkodę – źródłem nieuzasadnionej represji⁶⁰.

Zakres krzywdy jest ze swej istoty niemierzalny. Biorąc pod uwagę okoliczności konkretnych spraw, praktyka ustalania wysokości zadośćuczynień w związku ze śmiercią najbliższych członków rodziny wciąż się kształtuje. Przykładowo, w jednym z wyroków⁶¹ Sąd Apelacyjny uznał, że zadośćuczynienie na rzecz żony w związku ze śmiercią męża powinno wynosić 80 000 zł. W innej sprawie⁶² za odpowiednią sumę zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci ojca uznano kwotę 50 000 zł dla każdego z synów (uwzględniając przyznaną wcześniej przez zakład ubezpieczeń kwotę 12 000 zł). Kwoty zadośćuczynienia za śmierć osoby najbliższej wahają się w granicach od ok. 20 000 zł do 100 000 zł⁶³.

Podkreślić raz jeszcze należy, że zasadniczym kryterium ustalenia wysokości zadośćuczynienia jest rozmiar cierpienia i niekorzystnych zmian w życiu poszkodowanego będących następstwem deliktu. Wysokość zadośćuczynienia zasądzona w innych

59 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 283.

60 Zob. wyrok SA w Katowicach z 26 stycznia 2018 r., I ACa 804/17, LEX nr 2446535.

61 Zob. wyrok SA w Warszawie z 10 czerwca 2015 r., I ACa 1824/14, LEX nr 1766088. Podaję za: J. Zych, *Zadośćuczynienie...*, dz. cyt., s. 180.

62 Zob. wyrok SO w Lublinie z 22 grudnia 2015 r., I C 1249/14, LEX nr 1955327. Podaję za: J. Zych, *Zadośćuczynienie...*, dz. cyt., s. 177.

63 Zob. wyrok SA w Szczecinie z 19 października 2016 r., I ACa 370/16, LEX nr 2171169.

sprawach nie może stanowić dodatkowego kryterium miarkowania zadośćuczynienia, a jedynie pewną orientacyjną wskazówkę. Kryterium to może mieć jednak znaczenie to tyle, na ile pozwala ocenić, czy na tle innych, podobnych przypadków, zadośćuczynienie nie powoduje powstania rażących dysproporcji, tj. czy nie stanowi kwoty zbyt wygórowanej, czy też nadmier-

kwotę 200 000 zł, dlatego że rodzinom ofiar katastrofy smoleńskiej przyznano po 250 000 zł na osobę, podobnie jak rodzinom katastrofy samolotu wojskowego CASA. W ocenie sądu, ból po stracie „(...) ojca posła nie jest bólem większym niż ból syna hydraulika czy spawacza, (...) a skoro elita kraju wprowadziła pewne standardy wysokości zadośćuczynień, to sąd bierze je

Wysokość zadośćuczynienia zasądzona w innych sprawach nie może stanowić dodatkowego kryterium miarkowania zadośćuczynienia, a jedynie pewną orientacyjną wskazówkę.

nie zaniżonej⁶⁴. Wszelkie porównania z innymi sprawami i mechaniczne przenoszenie dokonanej w nich oceny krzywdy, nawet przy podobnych obrażeniach i sytuacji osobistej, mogą okazać się zawodne, choć nie jest to reguła bezwzględna. Zadośćuczynienie ma na celu kompensatę nie tylko cierpień fizycznych, ale również niekorzystnych następstw zdarzenia w sferze psychiki poszkodowanego. Ma ono na celu przyniesienie poszkodowanemu równowagi emocjonalnej naruszonej przez doznane cierpienia psychiczne⁶⁵. Uwzględnienie wysokości sum zadośćuczynienia zasądzonych w sprawach podobnych może znaleźć zastosowanie, jednakże tylko jako kryterium pomocnicze, przy uwzględnieniu okoliczności konkretnego przypadku⁶⁶. Przykładowo w jednym z orzeczeń⁶⁷ Sąd Okręgowy w Warszawie wskazał, że w sprawie o zadośćuczynienie za śmierć męża (jednocześnie ojca trójki dzieci) za punkt odniesienia należy uznać

pod uwagę⁶⁸. Powodowie żądali znacznie mniejszych kwot – powódka jako żona 90 000 zł, a dzieci po 60 000 zł, więc czterokrotnie mniej, niż w ocenie sądu mogliby się domagać. Sąd uwzględnił powództwo w całości, jako że nie mógł oczywiście orzec ponad żądanie⁶⁸.

5. Dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c.

Roszczenie o zadośćuczynienie ma charakter osobisty, dlatego jego zbywalność w drodze umów *inter vivos* jest niedopuszczalna. Nie wchodzi ono także w skład spadku po zmarłym, bowiem nie podlegają dziedziczeniu prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą (art. 922 § 2 k.c.).

Artykuł 445 § 3 k.c. stanowi, że roszczenie o zadośćuczynienie przechodzi na spadkobierców tylko wtedy, gdy zostało uznane na piśmie albo gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego. Do tego uregulowania odsyła art. 448 k.c. Natomiast art. 446 § 4 k.c. nie odsyła do art. 445 § 3 k.c., tak jak to czyni art. 448 k.c. Słuszne jest stanowisko Moniki Wała-

64 Zob. J. Zych, *Zadośćuczynienie...*, dz. cyt., s. 182.

65 Zob. wyrok SA w Katowicach z 10 września 2013 r., I ACA 402/12, Legalis nr 744664.

66 Zob. M. Wałachowska, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 700.

67 Zob. wyrok SO w Warszawie z 18 maja 2016 r., IV C 458/12, LEX nr 2149864. Zob. także R. Kozielski, *Zadośćuczynienie za krzywdę wynikłą wskutek śmierci najbliższego członka rodziny*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 2, s. 79–81.

68 Zob. art. 321 § 1 Ustawy z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2019 poz. 1460 ze zm.), który stanowi, że sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie.

chowskiej⁶⁹, zgodnie z którym taki brak jednolitości stanowi oczywistą pomyłkę legislacyjną. Sytuacja osób uprawnionych z art. 445 i art. 448 nie powinna bowiem różnić się od sytuacji uprawnionych z art. 446 § 4 k.c. *De lege ferenda* należy postulować nowelizację k.c., by uprawnionym z art. 446 § 4 k.c. zapewnić w sposób bezpośredni taką samą ochronę, jaką przewidują art. 445 i art. 488 k.c. Próba rozwiązania omawianego problemu pojawiła się także w orzecznictwie. Przykładowo Sąd Najwyższy w uchwale z 12 grudnia 2013 r.⁷⁰ stwierdził, że w sprawie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny zastosowanie ma art. 445 § 3 k.c. Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że art. 446 § 4 k.c. niejako „kreuje” nowe dobro osobiste. Stanowisko to nie jest zasadne z przyczyn wskazanych już wcześniej – domaganie się zadośćuczynienia za śmierć osoby najbliższej jest bowiem oderwane od naruszenia dobra osobistego⁷¹. Sąd Najwyższy w przedmiotowej uchwale wysnuł tezę, że art. 446 § 4 k.c. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 448 k.c. Choć dostrzegalne są pewne podobieństwa między zadośćuczynieniem

członka rodziny powinno przechodzić na spadkobierców (co jest z oczywistych względów ze wszech miar pożądane)⁷², podczas gdy Sąd Najwyższy próbuje „wyręczyć” ustawodawcę w tej kwestii⁷³. Dziedziczenie uprawnień do dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej z uwagi na jego osobisty charakter i normatywną odrębność musiałyby wprost wynikać z konkretnej normy prawnej. Brak takiej normy skutkuje wygaśnięciem tego roszczenia z chwilą śmierci uprawnionego i przyjęciem, że nie wchodzi ono do spadku⁷⁴.

6. Podsumowanie

Nowelizacja art. 446 k.c. poprzez dodanie § 4 stanowi niewątpliwie uzupełnienie luki, którą przed 2008 r. starano się w różny sposób uzupełniać. Należy wyrazić zadowolenie, że ustawodawca dostrzegł i docenił istotę więzi bliskości, których naruszenie wskutek śmierci najbliższego członka rodziny jest źródłem krzywdy podlegającej wynagrodzeniu, co należy jednak oceniać w oderwaniu od konstrukcji dobra osobistego. Warto ponownie w tym miejscu podkreślić,

Zadośćuczynienie spełniać ma przede wszystkim funkcję kompensacyjną i stanowić przybliżony ekwiwalent poniesionej szkody niemajątkowej.

z art. 445 i art. 446 § 4 k.c., to jednak nie należy wychodzić z założenia, że odesłanie z art. 448 k.c. do art. 445 § 3 k.c. można także pośrednio odnosić do art. 446 § 4 k.c. Wydaje się, że tezę Sądu Najwyższego winno się traktować jedynie jako pewien postulat. Do kompetencji ustawodawcy należy rozstrzygnięcie kwestii, czy roszczenie o zadośćuczynienie za śmierć najbliższego

członka rodziny należy rozumieć szeroko i obejmować jego zakresem osoby nie tylko formalnie spokrewnione. Prawnie relewantne są faktyczne, trwałe, głębokie relacje między dwiema osobami – wspólnota natury uczuciowej czy gospodarczej. Zadośćuczynienie spełniać ma przede wszystkim funkcję kompensacyjną i stanowić przybliżony

69 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 289–296.

70 Zob. Uchwała SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, OSNC z 2014 r., nr 9, poz. 88, LEX nr 1405242.

71 Tak też: M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 293–294.

72 Tamże, s. 294–295.

73 Zob. także Postanowienie SN z 26 lutego 2014 r., V CZ 20/14, LEX nr 1444630.

74 Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych...*, dz. cyt., s. 296. Zob. także A. Brzozowski i in., *Zobowiązania. Część ogólna*, dz. cyt., s. 245.

ekwiwalent poniesionej szkody niemajątkowej. Rozmiar krzywdy należy każdorazowo ustalać *ad casum*. Kwota zadośćuczynienia powinna być „odpowiednia”, uwzględniająca wszelkie okoliczności konkretnego stanu faktycznego. Sądy pomocniczo uwzględniają wysokości zadośćuczynienia zasądzone w sprawach podobnych.

Wydaje się, że ustawodawca powinien rozważyć nowelizację art. 446 k.c. w ten sposób, by wprost wskazać możliwość przejścia roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego, za wzorem art. 445 § 3 i art. 448 k.c. Pożądana jest regulacja jasna, kompleksowa i przede wszystkim sprawiedliwa, nieróżnicująca sytuacji osób uprawnionych na podstawie art. 445 § 3, art. 448 k.c. i osób uprawnionych z art. 446 § 4 k.c.

Warto też zaznaczyć raz jeszcze, że korzystne wydaje się przyjęcie przez ustawodawcę możliwości alternatywnego wyboru między roszczeniami, tj. o zadośćuczynienie albo o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz wskazanej instytucji, wzorem dawnego art. 166 k.z. Osoba uprawniona może uznać, że dopiero przekazanie sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny przyniesie jej, choćby częściową, satysfakcję.

Z czasem cierpienia psychiczne związane ze stratą najbliższego ulegają osłabieniu, a osoba nimi dotknięta po przeżytej żałobie dostosowuje się do zmienionych warunków życia. Odpowiednia suma zadośćuczynienia pozwala w pewnym, choć minimalnym stopniu, złagodzić doznane cierpienia i poczucie straty.

Bibliografia

- Bieniek G., *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2011.
- Bucioń P., *Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego*, Warszawa 2008.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania, część ogólna*, t. 3, Warszawa 2018.
- Habdas M., Frasn M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, t. 3, Warszawa 2018.
- Kostański P., Podrecki P., Targosz T. (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Trapele*, Warszawa 2017.
- Kozielewski R., *Zadośćuczynienie za krzywdę wynikłą wskutek śmierci najbliższego członka rodziny*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 2.
- Kwiatkowski K., *Nie tylko krewni zmarłego mogą liczyć na zadośćuczynienie*, LEX/el. 2017.
- Mróz T. (red.), *Zobowiązania*, Warszawa 2016.
- Naworski M., *Zadośćuczynienie za śmierć osoby najbliższej, do której doszło na skutek zdarzenia mającego miejsce przed dniem 3.8.2008 r.*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 11.
- Nesterowicz M., *Glosa do wyroku SN z dnia 9 marca 2012 r., I CSK 282/11*, „Przegląd Sądowy” 2013, nr 1.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Radwański Z., *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956.
- Radwański Z., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2016.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2013.
- Szczechowicz J., *Odpowiedzialność cywilna posiadacza mechanicznego środka komunikacji za szkody wyrządzone w ruchu lądowym*, Olsztyn 2013.
- Wałachowska M., *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych*, Warszawa 2014.
- Zieliński M. (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych*, t. 5, Warszawa 2017.
- Zych J., *Dochođenje zadośćuczynienia w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2016.
- Zych J., *Zadośćuczynienie. Komu? Kiedy? Ile?*, Ząbki 2017.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań, Dz.U. 1933 nr 82, poz. 598.
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2019 poz. 1145 ze zm.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.

Orzecznictwo

Sąd Najwyższy

- Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – zasada prawna – z 15 grudnia 1951 r., C 15/51, OSNCK z 1953 r., nr 1, poz. 3, LEX nr 117056.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 8 maja 1969 r., II CR 114/69, OSNC z 1970 r., nr 7–8, poz. 129, LEX nr 1037.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, LEX nr 150318.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2010 r., III CZP 76/10, LEX nr 604152.

- Wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 2012 r., I CSK 282/11, OSNC z 2012 r., nr 11, poz. 130, LEX nr 1211872.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, OSNC z 2014 r., nr 9, poz. 88, LEX nr 1405242.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 26 lutego 2014 r., V CZ 20/14, LEX nr 1444630.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, LEX nr 1438653.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 28 maja 2014 r., I CSK 332/13, LEX nr 1532766.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13, LEX nr 1504588.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 26 listopada 2014 r., III CSK 307/13, OSNC z 2015 r., nr 12, poz. 147, LEX nr 1544410.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, OSNC z 2016 r., nr 4, poz. 45, LEX nr 1781848.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, LEX nr 2329480.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 7 kwietnia 2017 r., V CSK 448/16, LEX nr 2305923.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, LEX nr 2515739.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 22 października 2019 r., NSNZP 2/19, LEX nr 2729318.
- Sądy apelacyjne**
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 4 października 2012 r., I ACa 487/12, LEX nr 1237241.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 25 października 2012 r., I ACa 352/12, LEX nr 1307480.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 13 listopada 2012 r., V ACa 849/12, LEX nr 1313253.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 26 lutego 2013 r., III APa 48/12, LEX nr 1953252.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 10 września 2013 r., I ACa 402/12, Legalis nr 744664.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 15 maja 2015 r., I ACa 131/15, LEX nr 1747245.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 22 maja 2015 r., I ACa 94/15, LEX nr 1734656.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 10 czerwca 2015 r., I ACa 1824/14, LEX nr 1766088.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 9 września 2016 r., I ACa 275/16, Legalis nr 1549598.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 19 października 2016 r., I ACa 370/16, LEX nr 2171169.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 14 marca 2017 r., V ACa 385/16, Legalis nr 1658086.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 30 marca 2017 r., I ACa 1272/16, LEX nr 2282403.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 13 grudnia 2017 r., I ACa 186/17, LEX nr 2484192.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 26 stycznia 2018 r., I ACa 804/17, LEX nr 2446535.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 8 marca 2018 r., I ACa 935/17, LEX nr 2488167.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 5 kwietnia 2018 r., V ACa 344/17, Legalis nr 1772417.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 5 grudnia 2018 r., III APa 46/18, LEX nr 2691467.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 12 czerwca 2019 r., I ACa 187/19, LEX nr 2716963.
- Sądy okręgowe**
- Wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z 22 grudnia 2015 r., I C 1249/14, LEX nr 1955327.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 18 maja 2016 r., IV C 458/12, LEX nr 2149864.
- Źródła internetowe**
- Uzasadnienie projektu ustawy z 30.05.2008 r. – o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/81>, 18.02.2020.